

Ιδεολογικά διλήμματα για τον επιπολιτισμό των παιδιών των μεταναστών στα πλαίσια του ελληνικού σχολείου.

Αντώνης Σαπουντζής

*Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης στην Προσχολική Ηλικία, Δημοκρίτειο
Πανεπιστήμιο Θράκης*

Περίληψη

Η μελέτη της πολιτισμικής προσαρμογής των μεταναστών στις χώρες υποδοχής αποτελεί βασικό κομμάτι της κοινωνικο-ψυχολογικής έρευνας λόγω των μετακινήσεων πληθυσμών ειδικά στον Δυτικό κόσμο. Το μοντέλο του Berry αποτελεί βασικό εργαλείο στην προσπάθεια αυτή, εστιάζοντας στις στάσεις / στρατηγικές επιπολιτισμού που ακολουθούν οι πολιτισμικές ομάδες που έρχονται σε επαφή. Τα τελευταία χρόνια δίνεται έμφαση επίσης στις στρατηγικές επιπολιτισμού που υποστηρίζει η πλειονοτική ομάδα της χώρας υποδοχής, καθώς υποστηρίζεται ότι παίζουν καθοριστικό ρόλο στις στάσεις / στρατηγικές που θα ακολουθήσουν οι μετανάστες στη συγκεκριμένη χώρα. Το παρόν άρθρο ακολουθώντας την προσέγγιση της ανάλυσης λόγου εξετάζει το πώς η πλειονοτική ομάδα των Ελλήνων μιλά για τον επιπολιτισμό των παιδιών των μεταναστών στα πλαίσια του σχολείου. Το βασικό επιχείρημα είναι ότι το κυρίαρχο μοντέλο επιπολιτισμού ακολουθώντας το θετικιστικό παράδειγμα των στάσεων, που υποστηρίζει ότι τα άτομα επιλέγουν συγκεκριμένες στάσεις / στρατηγικές επιπολιτισμού, δεν μπορεί να διαγνώσει και να αναλύσει τις πιθανές αντιφάσεις που μπορεί να παρουσιάζονται στον λόγο των ατόμων που μιλούν για τον επιπολιτισμό των παιδιών των μεταναστών.

Λέξεις κλειδιά: Ανάλυση λόγου, Πολιτισμική προσαρμογή, Στάσεις / στρατηγικές επιπολιτισμού.

Επικοινωνία: Αντώνης Σαπουντζής, Νέα Χηλή, Αλεξανδρούπολη, 68100.
Τηλέφωνο: 2551030087. Fax: 2551030050. E-mail: ansapoun@psed.duth.gr,
a_sapountzis@hotmail.com.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Την τελευταία εικοσαετία η Ελλάδα δέχτηκε ένα μεγάλο μεταναστευτικό ρεύμα κυρίως από την Ανατολική Ευρώπη και την Αλβανία, λόγω των οικονομικών και πολιτικών αλλαγών που έλαβαν χώρα στα κράτη αυτά. Η ελληνική πολιτεία έκανε κάποια αρκετά καθυστερημένα βήματα για να αντιμετωπίσει το ζήτημα της ένταξης των μεταναστών αλλά και της νομιμοποίησής τους με τα προεδρικά διατάγματα του 1997 και 2001 αλλά και την πρόσφατη νομοθετική ρύθμιση του 2010 για την απόδοση της ελληνικής υπηκοότητας στους οικονομικούς μετανάστες που διαμένουν για μεγάλο χρονικό διάστημα στη χώρα. Η ελληνική κοινωνία από την άλλη αντιμετώπισε την έλευση των οικονομικών μεταναστών με σκεπτικισμό αν όχι αρνητικά αρκετές φορές. Οι μετρήσεις του ευρωβαρόμετρου της άνοιξης του 2009 έδειξαν ότι η πλειοψηφία των ερωτηθέντων πιστεύει ότι η παρουσία των μεταναστών δεν εμπλουτίζει την πολιτιστική ζωή της χώρας (Ευρωβαρόμετρο, άνοιξη 2009), ενώ είναι γνωστές οι αντιδράσεις που υπήρξαν στο ζήτημα αν τα παιδιά των μεταναστών θα μπορούσαν να φέρουν την Ελληνική σημαία στις σχολικές παρελάσεις που γίνονται στις εθνικές επετείους (Tzanelli, 2006). Επομένως το θέμα της ένταξης των μεταναστών πέρα από τα μέτρα σε επίπεδο πολιτείας σχετίζεται άμεσα και με την αντιμετώπιση που θα έχουν από το γηγενές στοιχείο. Σημαντική παράμετρος στην κατεύθυνση αυτή αποτελεί και η εκπαίδευση των παιδιών των μεταναστών που φοιτούν στα ελληνικά σχολεία καθώς ένα σημαντικό κομμάτι του μαθητικού πληθυσμού αποτελείται από παιδιά οικονομικών μεταναστών. Συχνά θεωρείται ότι η συμμετοχή τους στην εκπαίδευση μπορεί να συμβάλει στην προσαρμογή τους στην ελληνική κοινωνία. Το άρθρο αυτό σκιαγραφεί τον τρόπο με τον οποίο πλειονοτικοί Έλληνες μιλούν για το ρόλο του σχολείου στον επιπολιτισμό των παιδιών των μεταναστών μέσα στα πλαίσια συζητήσεων για τις αλλαγές που έφερε η μετανάστευση στις τοπικές κοινωνίες της Θεσσαλονίκης.

ΕΠΙΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΜΟΝΤΕΛΑ ΕΠΙΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Ο έννοια του επιπολιτισμού αναφέρεται στις αλλαγές εκείνες σε ατομικό και ομαδικό επίπεδο που λαμβάνουν χώρα λόγω της διαπολιτισμικής επαφής. Σε ομαδικό επίπεδο αναφέρεται στις αλλαγές των κοινωνικών δομών, των ιδρυμάτων αλλά και των πολιτισμικών πρακτικών των ομάδων. Σε ατομικό επίπεδο αναφέρεται στις αλλαγές που παρατηρούμε σε επίπεδο συμπεριφοράς των ατόμων (Berry, 2005). Οι αλλαγές αυτές αφορούν όλες τις πολιτισμικές ομάδες που εμπλέκονται στη

διαπολιτισμική επαφή. Βέβαια η έννοια του επιπολιτισμού έχει συνδεθεί άρρηκτα με την πολιτισμική προσαρμογή των μεταναστών στην κοινωνία υποδοχής (ενδεικτικά Berry, 2001) και με τα ψυχολογικά προβλήματα που συνεπάγεται η ανεπιτυχής προσαρμογή τους. Ο Berry ήταν αυτός που διατύπωσε ίσως το επικρατέστερο μοντέλο επιπολιτισμού. Σύμφωνα με αυτό η πορεία που θα ακολουθήσει ο επιπολιτισμός των εμπλεκόμενων πολιτισμικών ομάδων εξαρτάται από τη στάση που θα ακολουθήσουν σε δύο διαφορετικές διαστάσεις: στον βαθμό που επιθυμούν να διατηρήσουν τα στοιχεία του πολιτισμού τους και κατά πόσο επιδιώκουν να έχουν επαφές με τα άτομα της χώρας υποδοχής. Βάση των στάσεων που θα υιοθετήσουν τα άτομα απέναντι στις δύο αυτές διαστάσεις προσδιορίζονται τέσσερις στρατηγικές ή στάσεις επιπολιτισμού που μπορεί να ακολουθήσουν τόσο οι μετανάστες όσο και η κυρίαρχη ομάδα στη χώρα υποδοχής (Berry, 1997, 2001, 2003, 2005, 2006, 2008). Η πρώτη στρατηγική είναι η εναρμόνιση, κατά την οποία οι μετανάστες επιθυμούν να έχουν επαφές με τα άτομα της χώρας υποδοχής και συνεπώς με τον πολιτισμό τους, αλλά παράλληλα να διατηρήσουν τα στοιχεία του πολιτισμού τους. Η αφομοίωση είναι η στρατηγική κατά την οποία τα άτομα επιθυμούν να υιοθετήσουν τα πολιτιστικά στοιχεία της χώρας υποδοχής αποποιούμενα το δικό τους πολιτισμό, ενώ ταυτόχρονα επιθυμούν να έχουν επαφές με τα άτομα της χώρας υποδοχής. Ο διαχωρισμός είναι η στρατηγική κατά την οποία οι μετανάστες διατηρούν τον πολιτισμό τους αλλά αποφεύγουν να έχουν επαφές με τα άτομα της χώρας υποδοχής. Τέλος, η περιθωριοποίηση είναι η στρατηγική με την οποία οι μετανάστες αποποιούνται τον πολιτισμό τους και ταυτόχρονα δεν έχουν επαφές με την κοινωνία υποδοχής.

Ο ίδιος ο Berry βέβαια παραδέχεται ότι οι στρατηγικές που θα ακολουθήσουν οι μετανάστες στη χώρα υποδοχής εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τις επιλογές που η ίδια η χώρα υποδοχής επιτρέπει. Έτσι σύμφωνα με τις ίδιες διαστάσεις της διατήρησης του πολιτισμού και της επαφής των ομάδων προσδιόρισε τέσσερις ανάλογες στρατηγικές που η κοινωνία της χώρας υποδοχής μπορεί να υιοθετήσει σε σχέση με τον επιπολιτισμό των μεταναστών. Αυτές είναι α) ο πολυ-πολιτισμός, όπου η χώρα υποδοχής επιτρέπει τη διατήρηση του πολιτισμού των μεταναστών και τη συμμετοχή τους στο κοινωνικό γίνεσθαι, β) το «melting-pot», που αντιστοιχεί στην αφομοίωση και ο όρος σημαίνει ότι οι ταυτότητες «λειαίνουν» και δημιουργείται μια καινούργια, γ) ο διαχωρισμός, όπου η κοινωνία της χώρας υποδοχής επιτρέπει τη διατήρηση του πολιτισμού των μεταναστών αλλά παράλληλα υποστηρίζει τον

αποκλεισμό τους, και δ) η περιθωριοποίηση, όπου η κοινωνία υποδοχής προσπαθεί να εφαρμόσει στρατηγικές αφομοίωσης πάνω στις ομάδες μεταναστών με παράλληλο αποκλεισμό τους (Berry, 1997, 2001, 2003, 2005, 2006, 2008). Ο ρόλος που παίζει η κοινωνία της χώρας υποδοχής στις επιλογές επιπολιτισμού των μεταναστών είναι κάτι που έχει αναγνωριστεί από διαφορετικά μοντέλα επιπολιτισμού που προσπάθησαν να επεκτείνουν το αρχικό μοντέλο επιπολιτισμού του Berry. Οι Bourhis, Moise, Perreault, και Senecal (1997) ανέπτυξαν ένα μοντέλο επιπολιτισμού, το Αλληλεπιδραστικό Μοντέλο Επιπολιτισμού (Interactive Acculturation Model), το οποίο δίνει έμφαση στην αλληλεπίδραση των στρατηγικών επιπολιτισμού που επιλέγουν οι ομάδες μέσα σε ένα κοινωνικό πλαίσιο (επίσης Zagefka & Brown, 2002). Το μοντέλο αποδέχεται τις βασικές στρατηγικές¹ επιπολιτισμού, όπως αναπτύχθηκαν από τον Berry, και εξετάζει κατά πόσο οι στρατηγικές που υιοθετούν οι μετανάστες «ταιριάζουν» με τις στρατηγικές που ευνοούν τα μέλη της κοινωνίας υποδοχής.

Παρόμοια μοντέλα που δίνουν έμφαση στην αλληλεπίδραση των στρατηγικών επιπολιτισμού των μεταναστών και της κοινωνίας της χώρας υποδοχής αναπτύχθηκαν και από άλλους ερευνητές. Το μοντέλο Συμφωνίας του Επιπολιτισμού (Concordance Model of acculturation, Piontkowski, Rohmann, & Florack, 2002. Rohmann, Florack, & Piontkowski, 2006. Rohmann, Piontkowski, & Randenborgh, 2008) εξετάζει τις αντιλήψεις για τις στρατηγικές επιπολιτισμού που έχει η μία ομάδα για την άλλη. Παρόμοιο είναι και το Διευρυμένο Μοντέλο Σχετικού Επιπολιτισμού (Relative Acculturation Extended Model, Navas, García, Sánchez, Rojas, Pumares, & Fernández, 2005. Navas, Rojas, García, & Pumares, 2007) που εξετάζει τις επιθυμητές στρατηγικές επιπολιτισμού των ομάδων και των πραγματικών που ακολουθούν λόγω των περιορισμών που επιβάλλει η κοινωνική πραγματικότητα και οι διομαδικές σχέσεις που έχουν διαμορφωθεί μέσα σε αυτήν. Το τελευταίο αυτό μοντέλο προσθέτει και μια άλλη σημαντική διάσταση στις στρατηγικές επιπολιτισμού: υποστηρίζει ότι σε διαφορετικούς τομείς της κοινωνικής ζωής οι ομάδες μπορεί να επιλέξουν διαφορετικές στρατηγικές επιπολιτισμού.

Το κοινό που έχουν τα παραπάνω μοντέλα είναι ότι πέρα από τις τέσσερις στρατηγικές ή στάσεις επιπολιτισμού που αναγνωρίζουν, υποστηρίζουν ότι οι

¹ Στο μοντέλο αυτό η δεύτερη διάσταση του Berry που αφορά την επαφή με τη χώρα υποδοχής αντικαταστάθηκε με το κατά πόσο οι μετανάστες δίνουν αξία στην υιοθέτηση του πολιτισμού της χώρας υποδοχής.

στρατηγικές επιπολιτισμού που θα υιοθετήσει η χώρα υποδοχής παίζουν καθοριστικό ρόλο στις στρατηγικές επιπολιτισμού που θα επιλέξουν οι μετανάστες ή θα έχουν τη δυνατότητα να επιλέξουν. Επιπλέον υποστηρίζεται ότι η στρατηγική της εναρμόνισης είναι η πιο επιτυχημένη² και έχει θετικά αποτελέσματα τόσο για τη χώρα υποδοχής όσο και για τους μετανάστες. Σε έρευνες σχετικά με τις στρατηγικές επιπολιτισμού που ακολουθεί η χώρα υποδοχής έχει βρεθεί ότι οι αρνητικές στάσεις απέναντι στους μετανάστες συχνά συνδέονται με αρνητικές στάσεις απέναντι στην πολυπολιτισμικότητα (Berry & Kalin, 1995. Dandy & Pe-Pua, 2010), ενώ σε Γερμανία και Ιταλία έχει βρεθεί ότι όσο πιο κοντά είναι τα μέλη της χώρας υποδοχής στη στρατηγική της εναρμόνισης τόσο πιο θετική στάση έχουν απέναντι στους μετανάστες (Kosic, Mannetti, & Sam, 2005. Zick, Wagner, van Dick, & Petzel, 2001).

Επομένως από τη θεώρηση των παραπάνω μοντέλων προκύπτει ότι είναι σημαντικό να εξετάζονται οι στάσεις επιπολιτισμού που ευνοούν τα άτομα της χώρας υποδοχής, καθώς με τον τρόπο αυτό μπορούν να διαμορφώσουν σε σημαντικό βαθμό τις στάσεις και στρατηγικές επιπολιτισμού που θα μπορούν ακολουθήσουν οι μετανάστες. Επίσης καθώς μπορεί σε διαφορετικούς τομείς της κοινωνικής ζωής οι μετανάστες αλλά και τα άτομα της χώρας υποδοχής να ακολουθούν διαφορετικές στρατηγικές επιπολιτισμού καθίσταται αναγκαία η εξέταση του επιπολιτισμού σε διαφορετικές πτυχές της κοινωνικής ζωής. Στο παρόν άρθρο δίνεται έμφαση στο πώς η πλειονοτική ομάδα στην Ελλάδα ομιλεί για τον επιπολιτισμό των μεταναστών μαθητών στο ελληνικό σχολείο.

ΜΙΑ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΛΟΓΟΥ ΣΤΑ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΕΠΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Το μοντέλο που ανέπτυξε ο Berry αποτελεί ένα βασικό εργαλείο στην κατανόηση των φαινομένων του επιπολιτισμού και της πορείας που ακολουθούν οι πολιτισμικές ομάδες κατά τη διάρκεια της διαπολιτισμικής επαφής. Ο τρόπος διερεύνησης του επιπολιτισμού όμως με τη χρήση κλιμάκων στάσεων μπορεί να

² Εδώ πρέπει να αναφερθεί ότι κοινωνιολογικές θεωρίες σχετικά με την ενσωμάτωση υποστηρίζουν ότι η έκφραση των ιδιαίτερων πολιτισμικών ταυτοτήτων είναι κάτι που αφορά την ιδιωτική σφαίρα, ενώ στο δημόσιο χώρο τα άτομα θα έπρεπε να συμμετέχουν ισότιμα, απαλλαγμένα από θρησκευτικές ή πολιτισμικές αναφορές. Συνεπώς η διατήρηση ή όχι του πολιτισμού της χώρας καταγωγής υποβαθμίζεται και προτάσσεται το εύρος έκφρασής του στο κοινωνικό «γίνεσθαι» ως πολιτικό διακύβευμα (βλ. Schnapper, 2008).

ενέχει περιορισμούς που στενεύουν τα όρια κατανόησης των υπό εξέταση φαινομένων. Ορισμένοι ερευνητές (Bhatia & Ram, 2009) για παράδειγμα υποστηρίζουν ότι οι στρατηγικές επιπολιτισμού οδηγούν σε μια στατική εικόνα της κοινωνικής πραγματικότητας, καθώς θεωρείται ότι διάφορες ομάδες επιλέγουν κάποια στρατηγική επιπολιτισμού και παραμένουν σε αυτή με το πέρασμα του χρόνου. Έρευνες έχουν δείξει ότι πολιτισμικές ομάδες που θεωρούσαν τη θέση τους δεδομένη σε ένα κοινωνικό πλαίσιο βίωσαν αλλαγές λόγω σημαντικών ιστορικών γεγονότων. Μετανάστες από τη νοτιοανατολική Ασία που διέμεναν στις ΗΠΑ και θεωρούσαν ότι είναι εναρμονισμένοι στην εκεί κοινωνία βίωσαν καταστάσεις περιθωριοποίησης και προκατάληψης λόγω του μελαμψού τους χρώματος μετά τις τρομοκρατικές επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου (Bhatia & Ram, 2009).

Επίσης ερευνητές υποστηρίζουν ότι τα διάφορα μοντέλα επιπολιτισμού ακολουθώντας το θετικιστικό παράδειγμα και τις ποσοτικές μεθόδους μέτρησης δεν είναι ικανά να εξετάσουν τους τρόπους με τους οποίους τα άτομα μοιράζονται, διαπραγματεύονται και αλλάζουν τις κοινωνικές νόρμες, κανόνες και νοήματα που αποτελούν τον πυρήνα του πολιτισμού (Chirkov, 2009). Η έρευνα στάσεων υποθέτει ότι τα άτομα «κατέχουν» γνωστικά διαφορετικές στάσεις για διαφορετικά «αντικείμενα». Η ανάλυση λόγου αποτελεί μια προσέγγιση που επιτρέπει την εξέταση των νοημάτων που ρηματικά διατυπώνουν και διαπραγματεύονται οι άνθρωποι σε μια κοινωνία στις καθημερινές τους λεκτικές αλληλεπιδράσεις. Με τον τρόπο αυτό γεφυρώνεται το χάσμα της σχέσης μεταξύ ατομικών και συλλογικών απόψεων που αφήνει η θεωρία των στάσεων (Potter, 2005). Η ανάλυση λόγου δίνει έμφαση στον τρόπο που τα άτομα «κατασκευάζουν» τον κοινωνικό τους κόσμο και το πολιτισμικό τους περιβάλλον (Edwards, 1997. Edwards & Potter, 1992. Potter & Wetherell, 1987. Potter, 1996), και το τι προσπαθούν να επιτύχουν με τις κατασκευές αυτές σε μικροκοινωνικό επίπεδο. Καθώς το ρητορικό πλαίσιο αλλάζει και τα άτομα προσπαθούν να επιτύχουν διαφορετικά ρητορικά αποτελέσματα συχνά αυτά που λέγονται μπορεί να θεωρηθούν ότι έρχονται σε αντίθεση με αυτά που έχουν ήδη ειπωθεί. Αυτή η μεταβλητότητα είναι κάτι το αναμενόμενο που δε θα πρέπει να εκπλήσσει τον ερευνητή, αλλά μπορεί να ερμηνευτεί βάση της επιτελεστικής λειτουργίας του λόγου μέσα στα διαφορετικά ρητορικά πλαίσια (Potter & Wetherell, 1987, 1988). Είναι κατανοητό ότι για την έρευνα στάσεων μια τέτοια μεταβλητότητα είναι προβληματική, καθώς θα σήμαινε ότι τα άτομα είναι φορείς διαφορετικών και αντίθετων στάσεων. Παρόμοια είναι και η άποψη του Billig και των συνεργατών του

(Billig, 1987. Billig, Condor, Edwards, Gane, Middleton, & Radley, 1988) που υποστηρίζουν ότι η κοινή λογική των ατόμων σε μια κοινωνία αποτελείται από αξίες, νόρμες και πιστεύω που σε ορισμένες συνθήκες μπορεί να έρθουν σε αντίθεση μεταξύ τους. Τα άτομα πρέπει να αναλογίζονται τις διαφορετικές αξίες που εμπλέκονται σε κάθε κοινωνική κατάσταση στην οποία καλούνται να πάρουν αποφάσεις. Καθώς βέβαια τα άτομα είναι φορείς διάφορων φιλοσοφιών ή ιδεολογιών που «πληροφορούν» την κοινή λογική³, και οι οποίες περιέχουν τις δικές τους αντιθέσεις και αντιφάσεις αυτές θα είναι εμφανείς στον λόγο των ανθρώπων όταν χρειάζεται να διατυπώνουν τις απόψεις τους πάνω στα θέματα που αφορούν την κοινωνία στην οποία ζουν. Σύμφωνα με τη θεωρία των ιδεολογικών διλημμάτων η φιλοσοφία που άσκησε μεγάλη επιρροή τουλάχιστον στον δυτικό κόσμο είναι η φιλελεύθερη ιδεολογία του Διαφωτισμού. Μαζί με τη φιλοσοφία αυτή στην κοινή λογική έχουν περάσει και οι εγγενείς της αντιφάσεις. Ο Διαφωτισμός αποτελούσε ένα φιλοσοφικό ρεύμα που υποστήριζε τα δικαιώματα των πολιτών με το τρίπτυχο «Ελευθερία, Ισότητα Αδελφосύνη» που δεν περιοριζόταν μόνο εντός των γεωγραφικών ορίων της Γαλλίας, αλλά οραματιζόταν να αποτελέσει μια νέα παγκόσμια τάξη. Από την άλλη πλευρά όμως ο Γαλλικός Διαφωτισμός συνετέλεσε στη δημιουργία των σύγχρονων εθνών-κρατών που διαχωρίζουν τον πολίτη από αυτόν που δεν είναι πολίτης της χώρας και αποδίδουν στον πρώτο περισσότερα πολιτικά δικαιώματα από ότι στον δεύτερο. Αυτή η αντίφαση οδηγεί στο δίλημμα της προκατάληψης όπου τα άτομα από τη μια αποποιούνται τις άλογες προκαταλήψεις⁴ ενώ από την άλλη αναγνωρίζουν ότι οι μετανάστες, για παράδειγμα, δεν μπορούν να έχουν τα ίδια δικαιώματα με τους πολίτες μιας χώρας. Το δίλημμα αυτό είναι εμφανές στην αποποιητική πρόταση «δεν είμαι ρατσιστής αλλά...», όπου μετά το «αλλά» ακολουθεί συνήθως μια αρνητική κρίση για κάποια μειονοτική ομάδα. Η φράση αυτή δείχνει σύμφωνα τουλάχιστον με τους συγγραφείς ότι η νόρμα κατά της προκατάληψης μπορεί να συνυπάρχει με αρνητικές κρίσεις κατά μειονοτικών ομάδων. Η ύπαρξη της νόρμας αυτής καθώς και η συνύπαρξή της με αρνητικές

³ Σύμφωνα με τον Moscovici (1982, 1984) οι διάφορες επιστημονικές ή φιλοσοφικές θεωρίες «περνούν» στον κοινό νου σε μια ίσως απλουστευτική μορφή και έτσι κατανοούνται και αναπαράγονται από τους ανθρώπους στις καθημερινές τους αλληλεπιδράσεις.

⁴ Για τον Billig και τους συνεργάτες του η προκατάληψη στα χρόνια του Διαφωτισμού ήταν συνδεδεμένη με τη μη θεμελιωμένη λογικά θρησκευτική πίστη. Η αλλαγή στη χρήση του όρου παρατηρείται, σύμφωνα με τους συγγραφείς, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, όπου ο όρος προκατάληψη αρχίζει να σηματοδοτεί τις αρνητικές στάσεις ή συναισθήματα απέναντι σε μειονοτικές ομάδες που είναι αποτέλεσμα λανθασμένης πληροφόρησης ή παράλογης σκέψης και έτσι ο όρος προκατάληψη συνδέεται άρρηκτα με τη σκέψη που δε βασίζεται στη λογική.

συνδηλώσεις για μειονοτικές ομάδες στην Ελλάδα έχει τεκμηριωθεί ερευνητικά. Σε σχέση με το πολιτισμικά ευρέως διαδεδομένο στερεότυπο της εγκληματικότητας των μεταναστών έχει βρεθεί ότι οι ομιλητές από τη μία το αποδομούν, αποφεύγοντας έτσι να φανούν προκατειλημμένοι, ενώ από την άλλη θεωρούν τον φόβο απέναντι στην εγκληματικότητα των μεταναστών ως δικαιολογημένη (Figgou, Sapountzis, Bozatzis, Gardikiotis, & Pantazis, 2011. Sapountzis et al., 2006).

Σύμφωνα επομένως με την ανάλυση λόγου αλλά και τη θεωρία των ιδεολογικών διλημμάτων, η χρήση των κλιμάκων στάσεων δε μας επιτρέπει να εξετάσουμε τη μεταβλητότητα και τις αντιθέσεις που μπορεί να εμφανιστούν όταν τα άτομα μιλούν για τον επιπολιτισμό των μεταναστών. Για να εξετάσουμε τον τρόπο που τα άτομα «κατασκευάζουν» στον λόγο τους τη μετανάστευση, τα νοήματα που αποδίδουν σε αυτή, το πώς εξετάζουν το ζήτημα της προσαρμογής των μεταναστών καθώς και να αναγνωρίσουμε πιθανές αντιφάσεις και τις ιδεολογίες ή τις φιλοσοφίες από τις οποίες αυτές αντλούν, μια προσέγγιση που θα δίνει έμφαση στον λόγο των ατόμων ίσως να είναι πιο αποτελεσματική. Το άρθρο αυτό χρησιμοποιώντας την ανάλυση λόγου εξετάζει τον τρόπο με τον οποίο Έλληνες πλειονοτικοί κατασκευάζουν στον λόγο τους τον επιπολιτισμό των παιδιών των μεταναστών μέσα στον χώρο του σχολείου.

ΜΕΘΟΔΟΣ ΚΑΙ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Τα τελευταία 15-20 χρόνια η Ελλάδα έχει μετατραπεί από μια χώρα εξαγωγής μεταναστών σε μια χώρα υποδοχής μεταναστών. Μια έρευνα που προσπάθησε να υπολογίσει τον αριθμό των μεταναστών το 2004 θεώρησε ότι αριθμούν γύρω στους 1.150.000 που αναλογούν στο 10.3 του συνολικού πληθυσμού στην Ελλάδα (Baldwin-Edwards, 2004). Πιο πρόσφατα στοιχεία υποστηρίζουν ότι ο αριθμός των μεταναστών στην Ελλάδα είναι γύρω στους 839.000 (Maroukis, 2012). Γενικά φαίνεται ότι υπάρχει μια δυσκολία υπολογισμού του αριθμού των μεταναστών, κυρίως των μη καταγεγραμμένων, καθώς υπάρχει από τη μια έλλειψη δεδομένων, ενώ από την άλλη διαφορετικοί οργανισμοί και υπηρεσίες που ασχολούνται με τη μετανάστευση ακολουθούν διαφορετικές ατζέντες και πολιτικές που έχουν επίπτωση στον υπολογισμό του αριθμού των μεταναστών (Maroukis, 2008). Μαζί με τους ενήλικες μετανάστες έχουν έρθει στην Ελλάδα και αρκετά παιδιά που πλέον συμμετέχουν στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Σύμφωνα με παλιότερα στοιχεία (Baldwin-Edwards, 2004) στα ελληνικά σχολεία φοιτούν 97.000 αλλοδαποί μαθητές

και 31.000 παλιννοστούντες / ομογενείς. Από αυτούς το 72% είναι Αλβανικής καταγωγής, ενώ είναι ενδιαφέρον ότι 10% του συνολικού ποσοστού δηλώνει ως χώρα γέννησης την Ελλάδα. Το ποσοστό δε των αλλοδαπών και παλιννοστούντων / ομογενών μαθητών στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση φτάνει το 10.6%. Στοιχεία του 2008 ανεβάζουν τον αριθμό των αλλοδαπών και ομογενών μαθητών στα νηπιαγωγεία, δημοτικά, γυμνάσια, λύκεια και τεχνικές σχολές σε 205.154 μαθητές που αποτελεί ποσοστό 18% του μαθητικού πληθυσμού (Gropas & Triandafyllidou, 2011).

Σε σχέση με τον επιπολιτισμό των μεταναστών στην Ελλάδα, οι μέχρι τώρα έρευνες έχουν εστιάσει κυρίως στους μετανάστες και έδειξαν ότι η πλειοψηφία των μεταναστών υιοθετεί την εναρμόνιση (46%), ενώ ακολουθεί η στρατηγική του διαχωρισμού (25%) και εν συνεχεία η στρατηγική της αφομοίωσης (21%) (Μπεζεβέγκης & Παυλόπουλος, 2008). Άλλες έρευνες (Παυλόπουλος, Ντάλλα, Καλογήρου, Θεοδώρου, Μαρκούση, & Μόττη-Στεφανίδη, 2009) έδειξαν ότι οι Αλβανοί μαθητές γυμνασίου πρώτης γενιάς προτιμούν τη στρατηγική της εναρμόνισης και ακολουθεί η στρατηγική της αφομοίωσης, ενώ τα δεδομένα αντιστρέφονται στη δεύτερη γενιά που φαίνεται να προτιμά την αφομοίωση και ακολουθεί η εναρμόνιση. Επίσης παρουσιάστηκαν διάφορες ως προς το φύλο, με τα κορίτσια να προτιμούν την στρατηγική της αφομοίωσης και τα αγόρια τη στρατηγική της εναρμόνισης. Σε δείγμα μεταναστών μαθητών γυμνασίου και λυκείου βρέθηκε ότι η πρώτη γενιά μεταναστών προτιμούσε την περιθωριοποίηση και τον διαχωρισμό, ενώ η δεύτερη την αφομοίωση και την εναρμόνιση (Μπεζεβέγκης, Παυλόπουλος, & Γεωργαντή, 2010).

Η παρούσα έρευνα διεξήχθη στη Θεσσαλονίκη όπου υπολογίζεται ότι 7% του πληθυσμού είναι μετανάστες (Baldwin-Edwards, 2004). Οι περισσότεροι από αυτούς έχουν εγκατασταθεί στα δυτικά της πόλης και πολύ λιγότεροι στα ανατολικά. Για τους σκοπούς της έρευνας διενεργήθηκαν ανοικτές, ημι-δομημένες συνεντεύξεις που παρουσιάστηκαν ως μια συζήτηση για τις αλλαγές που έγιναν στην Ελλάδα τα τελευταία 15-20 χρόνια και τις πιθανές επιπτώσεις στις τοπικές κοινωνίες. Όταν οι συμμετέχοντες αναφερόταν σε αλλαγές λόγω της μετανάστευσης τότε ερωτούνταν πιο συγκεκριμένα για τις σχέσεις τους με τους μετανάστες, τις διαφορές ή ομοιότητες που βλέπουν μεταξύ των «ελλήνων» και των μεταναστών, καθώς και τις αλλαγές που έφερε η μετανάστευση στη χώρα γενικά.

Οι συμμετέχοντες ήταν 38 από τους οποίους οι 18 ήταν άνδρες και οι 20 γυναίκες. Όλοι τους ήταν ελληνικής εθνικής καταγωγής και δεν συμπεριλαμβάνονταν άτομα ελληνικής καταγωγής από την Αλβανία ή από τις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες. Είκοσι άτομα διέμεναν στην ανατολική Θεσσαλονίκη και 18 στη δυτική. Οι ηλικίες ήταν από τα 22 ως τα 64 και ο μέσος τους όρος ήταν τα 41 χρόνια, ενώ το κοινωνικο-οικονομικό επίπεδο ποίκιλε με την πλειοψηφία να είναι μέσου κοινωνικο-οικονομικού επιπέδου.

Στη συνέχεια οι συνεντεύξεις απομαγνητοφωνήθηκαν με έμφαση κυρίως στο περιεχόμενο και πολλά παραγλωσσικά στοιχεία παραλήφθηκαν. Στην αρχή έγινε προσπάθεια να γίνει διάκριση των βασικών κατηγοριών ή θεμάτων που χρησιμοποιούσαν οι συμμετέχοντες στις συνεντεύξεις. Στη συνέχεια έγινε διάκριση των ερμηνευτικών ρεπερτορίων (Potter & Wetherell, 1987. Wetherell & Potter, 1992) που χρησιμοποιήθηκαν σε κάθε θέμα και αυτά αναλύθηκαν με τεχνικές ανάλυσης λόγου (Edwards, 1997. Edwards & Potter, 1992. Potter, 1996). Το ζήτημα της παρουσίας των παιδιών των μεταναστών στις σχολικές τάξεις προέκυψε αυθόρμητα στις μισές περίπου συνεντεύξεις. Αυτό συνέβη γιατί πολλοί συμμετέχοντες είχαν εμπειρία της μετανάστευσης μέσω του σχολείου, είτε γιατί οι ίδιοι ήταν εκπαιδευτικοί, είτε γιατί ως γονείς είχαν παιδιά σε σχολικές τάξεις όπου φοιτούν και παιδιά μεταναστών, είτε γιατί ορισμένοι νεαροί συμμετέχοντες είχαν οι ίδιοι συμμαθητές μετανάστες. Στα αποσπάσματα που παρουσιάζονται στη συνέχεια, εξετάζεται ο τρόπος με τον οποίο οι συμμετέχοντες παρουσίαζαν το σχολείο ως ένα «φυσικό» χώρο που ενσωματώνει τα παιδιά και εξαλείφει τις διαφορές, οι αφηγήσεις τους για τη σχολική επιτυχία των μεταναστών μαθητών καθώς και τα προβλήματα που μπορεί να προκύψουν κατά τη φοίτησή τους στα ελληνικά σχολεία.

ΑΝΑΛΥΣΗ

Το σχολείο ως χώρος ένταξης των μεταναστών.

Πριν το ακόλουθο απόσπασμα η συμμετέχουσα, που είναι γυμνάστρια σε δημοτικό σχολείο, μιλούσε για τον ερχομό των οικονομικών μεταναστών στη γειτονιά της και τις αλλαγές που παρατήρησε εκεί. Στο σημείο αυτό ο ερευνητής ρωτάει για τις αλλαγές σε εθνικό επίπεδο και η συμμετέχουσα αναφέρεται στον ρόλο του σχολείου.

Απόσπασμα 1

Ε: Σε εθνικό επίπεδο τι αλλαγές είχαμε με τον ερχομό των νέων κατοίκων αυτών;

Π: Ε, πάντα όταν έχουμε ένα κύμα εισαγόμενο... πολιτών, ότι είναι ξένο ...δε μπορούμε να το χωνέσουμε εύκολα, οπότε και το απωθούμε, η πρώτη μας αντίδραση είναι «όχι δε θέλουμε κανένα», με αποτέλεσμα να υπάρχουνε και από τις γύρω πλευρές κάποιες αντιδράσεις. Χρόνο με το χρόνο όμως, και σ' αυτό πρέπει να βοηθήσει πάρα πολύ η εκπαίδευση, γιατί αυτοί οι άνθρωποι που έρχονται έχουνε παιδιά, τα φέρνουν στα σχολεία μας. Νομίζω ότι η ένταξη έχει αρχίσει να γίνεται και ... πιστεύω ότι πάει προς το καλύτερο.

Ε: Οπότε, πιστεύετε ότι η εκπαίδευση παίζει κάποιο καθοριστικό ρόλο ...

Π: Σαφώς. Βεβαίως.

Ε: Και γενικότερα, ποια πράγματα μπορούν να βοηθήσουνε, φαντάζομαι εννοείτε τα παιδιά, στο να ενσωματωθούν καλύτερα...

Π: Τα παιδιά δεν έχουνε, θα έλεγα, ιδιαίτερη δυσκολία στο να έρθουνε και να κάνουνε παρέες με τα παιδιά των άλλων χωρών που έρχονται σε μας. Εε, εμείς οι μεγάλοι δημιουργούμε κάπως τα προβλήματα γιατί από την υπέρτατη αγάπη να προφυλάξουμε τα παιδιά μας, γιατί θεωρούμε ότι είναι τα καλύτερα, εε κάπου, ας πούμε, μας κοντρολάρει και λέμε όχι σε κάτι καινούργιο. Η εκπαίδευση, όμως, αυτή είναι που πρέπει αυτά τα παιδιά να τα υποδεχτεί, να τα εντάξει στο κοινωνικό σύνολο γιατί εκ των πραγμάτων θα ζούμε μαζί. Και ζούμε μαζί.

(Γυναίκα, Γυμνάστρια σε Δημοτικό σχολείο, 44 ετών, Δυτική Θεσσαλονίκη).

Η συμμετέχουσα απαντά στην ερώτησή μου για τις αλλαγές που έφερε η μετανάστευση σε εθνικό επίπεδο με μια αναφορά στις αρνητικές αντιδράσεις των ελλήνων απέναντι στους μετανάστες. Οι αρνητικές αυτές αντιδράσεις παρουσιάζονται ως ένα αρχικό «σοκ» που στη συνέχεια εξομαλύνεται. Στο σημείο αυτό εισάγεται το σχολείο ως ένας χώρος ένταξης των μεταναστών. Η ένταξη των μεταναστών εμφανίζεται ως ένα αποτέλεσμα της συμμετοχής τους στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα που μέσα από αυτή κάμπτονται και οι πρώτες αρνητικές αντιδράσεις του ελληνικού στοιχείου. Το επιχείρημα αυτό παρουσιάζει έτσι την ενεργητική προσπάθεια των μεταναστών να ενταχθούν συμμετέχοντας στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα ως την αιτία της μείωσης της προκατάληψης.

Όταν ο ερευνητής αναφέρεται σε άλλους παράγοντες που πιθανόν να βοηθούν στην ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία, η συμμετέχουσα αναφέρεται σε μια σχεδόν «φυσική» τάση των παιδιών να κάνουν εύκολα παρέες με παιδιά διαφορετικού πολιτισμικού υπόβαθρου. Τα όποια προβλήματα παρουσιάζονται στο σχολείο οφείλονται στους γονείς που είναι αντίθετοι στις αλλαγές. Έτσι δημιουργείται μια αντιθετική εικόνα ανάμεσα στην «αθωότητα» των παιδιών που αυθόρμητα κάνουν παρέες και των «μεγάλων» που σκέφτονται με διαφορετικά κριτήρια και είναι αντίθετοι με την έλευση των παιδιών των μεταναστών στο σχολείο.

Αν και ο τρόπος που αντιδρούν οι γονείς παρουσιάζεται μη θεμιτός, εκπορεύεται από «αγαθές» προθέσεις καθώς προκύπτει από την αγάπη των γονέων και τον υπερπροστατευτισμό τους. Η εκπαίδευση προσωποποιείται και παρουσιάζεται ως ένας ενεργητικός φορέας που σκοπός του είναι η ένταξη των παιδιών των μεταναστών.

Στο παραπάνω απόσπασμα το σχολείο παρουσιάζεται ως ένας χώρος που προωθεί την ένταξη των παιδιών των μεταναστών. Όποιες αντιδράσεις υπάρχουν απέναντι στην παρουσία τους έρχονται έξω από το σχολείο και ως ένα βαθμό μπορεί να είναι κατανοητές, καθώς προέρχονται από την προσπάθεια των γονιών να προστατέψουν τα παιδιά τους.

Το επόμενο απόσπασμα είναι από την ίδια συνέντευξη. Πριν την ερώτηση του ερευνητή η συμμετέχουσα μιλούσε για τον φόβο των κατοίκων στη γειτονιά της απέναντι στην εγκληματικότητα.

Απόσπασμα 2

E: Ποια ήταν η αντιμετώπιση που είχαν αυτοί οι νέοι κάτοικοι όταν ήρθαν εδώ στους Αμπελόκηπους;

Π: Τώρα δε ξέρω αν μπορώ να πω εγώ, πώς ήταν η αντιμετώπιση. Να σας πω πώς, εγώ σαν εκπαιδευτικός, έτσι, όταν πρωτοσυνάντησα αυτά τα παιδιά που ήρθανε στο σχολείο. Εε, ακούγοντας από την τηλεόραση και διαβάζοντας την εφημερίδα, τότε που είχαν γίνει και οι πρώτες τρομοκρατικές ενέργειες, με το λεωφορείο που ανατινάχτηκε, με τον άλλο στο σπίτι και όλα αυτά, δεν κρύβω ότι ήμουν τρομοκρατημένη. Εε, σαν εκπαιδευτικός όμως, επειδή η δουλειά μου είναι λειτουργήμα και όχι απλά να κάνω τη δουλειά και να φύγω, μέσα σε όλο το κακό, προσπάθησα να βρω το καλό. Εγώ αντιμετώπισα στα μάτια αυτών των παιδιών μια φοβία. Ότι εμείς ήρθαμε εδώ πέρα, είμαστε ξένοι και μας αντιμετωπίζετε με κακία, μίσος, γιατί κάποιος που ήρθαν πριν από εμάς κάνανε κακό. Σε μια άλλη μερίδα παιδιών είχα δει στα πρόσωπά τους, ότι εγώ ήρθα εδώ για να σου αποδείξω ότι είμαι ο καλύτερος και αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να διαπρέψουν σαν μαθητές. Όμως, ήταν απομονωμένοι. Μπορώ να πω ότι τα ελληνόπουλα, τα περισσότερα τα αγκαλιάσανε αυτά τα παιδιά, υπάρχουν όμως παιδιά τα οποία είναι.... αντίθετα εντελώς. Δηλαδή, δε δέχονται με τίποτα να κάνουνε παρέες, εε, εξακολουθούν να μιλούνε στη δικιά τους γλώσσα, κάνουνε παρέα μόνο με δικούς τους ανθρώπους, σαν γκέτο, θα έλεγα, αλλά ευτυχώς είναι μια πολύ μικρή μερίδα... αυτών των παιδιών. Και γενικά πιστεύω ότι τα ελληνόπουλα ...εε.. δεν είναι ρατσιστές.

E: Γιατί το λέτε αυτό; Από την εμπειρία σας στο σχολείο που αγκαλιάσαν τα παιδιά...

Π: Ναι, ναι, ναι. Γιατί εγώ είμαι σε δημόσιο σχολείο και είμαι σε σχολείο που έχω πάρα πολλά αλλοδαπά παιδιά ... και παλινοστούντες. Ενώ ήταν ένα αμιγές, καθαρά ελληνικό σχολείο, τα

τελευταία έξι χρόνια, θα έλεγα, έχουν πάρα πολλά παιδιά που είναι αλλοδαπά και παλιννοστούντες. Εε, και βλέπω ότι χρόνο με το χρόνο δεν είναι.. δε διαφέρουν καθόλου. Η αντιμετώπιση, έτσι, η επαφή με τα παιδιά των Ελλήνων.

(Γυναίκα, Γυμνάστρια σε Δημοτικό σχολείο, 44 ετών, Δυτική Θεσσαλονίκη).

Στο κομμάτι αυτό της συνέντευξης η συμμετέχουσα μιλάει για την αρχική εμπειρία της με τα παιδιά μεταναστών στο σχολείο. Οι προσωπικοί της φόβοι στις πρώτες επαφές με τους μετανάστες αποδίδονται σε «πραγματικά» περιστατικά βίας που είχαν μεταδοθεί από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης. Η πραγματικότητα των αρχικών περιστατικών βίας που είχαν πρωταγωνιστές μετανάστες κατασκευάζεται με την *κατηγορική τροπικότητα*⁵ (categorical modality, Fairclough, 2000) (μέσα σε όλο το κακό) καθώς και με την χρήση *ευθύ λόγου* (direct speech) όπου τα ίδια τα παιδιά των μεταναστών παρουσιάζονται να αποδέχονται ότι κάποιος από αυτούς στο παρελθόν ενήργησαν λανθασμένα (γιατί κάποιος που ήρθαν πριν από εμάς κάνανε κακό). Με τις κατασκευές αυτές επιτυγχάνονται ρητορικά διαφορετικές λειτουργίες. Καταρχήν ως ένα βαθμό δικαιολογούνται οι αρχικές αρνητικές εντυπώσεις από τη μετανάστευση καθώς βασίζονται σε κάποια πραγματικά δεδομένα. Επίσης η κατάσταση αυτή έχει αρνητικό αντίκτυπο και στους ίδιους τους μετανάστες καθώς αυτό οδηγεί σε αρνητικές συμπεριφορές απέναντί τους. Οι καταστάσεις αυτές παρέχουν σε μια μερίδα τουλάχιστον των μαθητών υψηλά κίνητρα για σχολική επιτυχία.

Από την άλλη τα «ελληνόπουλα» που φοιτούν στο σχολείο με τη χρήση *ζωντανών εικόνων* (αγκαλιάσανε αυτά τα παιδιά) εμφανίζονται να έχουν μια θετική στάση απέναντι στα παιδιά των μεταναστών. Από την άλλη μεριά μια μερίδα των παιδιών των μεταναστών παρουσιάζεται να επιθυμεί τον διαχωρισμό, και να μη δέχεται να αναπτύξει σχέσεις με την πλειονοτική ομάδα των ελλήνων μαθητών που η συμμετέχουσα υποστηρίζει ότι δεν είναι ρατσιστές. Σε αυτό το σημείο έχει ενδιαφέρον μια σύγκριση με το προηγούμενο απόσπασμα από την ίδια συνέντευξη. Και στο απόσπασμα εκείνο οι έλληνες μαθητές θεωρούνται ότι δε διακατέχονται από προκαταλήψεις και δέχονται να αναπτύξουν σχέσεις με τα παιδιά των μεταναστών. Τα όποια προβλήματα παρουσιάζονται οφείλονται όχι στα ίδια τα παιδιά αλλά σε αίτια εκτός του σχολείου και πιο συγκεκριμένα στους γονείς. Στο παρόν απόσπασμα, η συμπεριφορά των παιδιών των μεταναστών και η επιλογή τους να διαλέγουν τη στρατηγική του διαχωρισμού φαίνεται να εκπορεύεται από τα ίδια τα παιδιά, όχι σε

⁵ Ο όρος τροπικότητα αναφέρεται στο βαθμό δέσμευσης του ομιλώντα με το επιχείρημα που παρουσιάζει. Ο όρος κατηγορική υποδηλώνει ότι ο ομιλώντας θεωρεί τη δήλωσή του ως κατηγορηματική αλήθεια.

εξωγενείς παράγοντες. Η αντιδιαστολή με τους έλληνες μαθητές που χαρακτηρίζονται ως μη ρατσιστές καθώς και η χρήση της λέξης γκέτο με τα αρνητικά της συνδηλούμενα καθιστά τα παιδιά των μεταναστών υπόλογα για την επιλογή τους αυτή.

Στο επόμενο απόσπασμα ο συμμετέχων αναφέρεται στην εμπειρία που ο ίδιος είχε ως μαθητής σχολείου όπου φοιτούσαν παιδιά μεταναστών. Πριν το απόσπασμα αυτό είχε αναφερθεί στους τρόπους που το ελληνικό κράτος βοήθησε την ένταξη των μεταναστών με διάφορες παροχές.

Απόσπασμα 3

E: Στο σχολείο πώς ήτανε.. πώς ήτανε.. τα υπόλοιπα παιδιά... οι ντόπιοι, ας πούμε, τους αντιμετώπιζαν...

Π: Στο σχολείο εγώ δεν έχω παρατηρήσει κάποιο...κακό δηλαδή... 'ντάξει.. ήμασταν μαζί. Μια παρέα. Εε, στο δικό μου σχολείο, προσωπικά, τώρα που ήμουν και στη () στ' άλλα δεν είχα παρατηρήσει...βέβαια κάποια άτομα ήταν σίγουρα μαζί...αλλά στο σχολείο εντάξει, δεν μπορείς να... δηλαδή οι περισσότεροι είμαστε Έλληνες...και αναγκαστικά κάνεις παρέα, εντάξει. Κάνεις παρέα με τα παιδιά. Αναλόγως, βέβαια, και στον άνθρωπο, γιατί 'ντάξει όπως με κάποιον Έλληνα εγώ μπορεί να μην ταιριάζω αναλόγως και να μην κάνω παρέα και προτιμώ να είμαι με κάποιον άλλο αλλοδαπό. Κάνω παρέα. Μετά το σχολείο απ' ό,τι είδα.. αρχίζουν και...κάνουν κλίκες.. ανάλογα με το ποια χώρα είναι... Στο σχολείο ήμασταν μια χαρά. Μια χαρά ήμασταν.

E: Δεν λέγατε τίποτα τα παιδιά γι' αυτούς...και τα λοιπά;

Π: Κοίταξε... να σου πω κάτι. Άμα έκανε κάποιος...άμα άκουγες π.χ. ότι έκανε κάποιος κάτι...Έλληνας... έλεγες κάτι...αλλά άμα άκουγες...εε.. να κάνει κάτι...τώρα δεν μπορώ σου πω και παράδειγμα.. πώς να σου πω να κλέψει, να κάνει...κάτι αξιόποιο ρε παιδί μου...κάποιος ξένος...κάποιος αλλοδαπός. Έλεγες 'Α, αυτός είναι ξένος. Γι' αυτό το 'κανε'. Δηλαδή, υπήρχε...ένα είδος...στύλ ρατσισμού...πώς να στο πω.

(Αντρας, Φοιτητής 21 ετών, Δυτική Θεσσαλονίκη).

Στο απόσπασμα αυτό ο συμμετέχων υποστηρίζει ότι κατά τη διάρκεια της φοίτησής του στο σχολείο υπήρχαν σχέσεις με τους μετανάστες μαθητές, και όπως δηλώνει ο ίδιος ήταν «μια παρέα». Το ότι ορισμένα παιδιά μεταναστών επέλεξαν να κάνουν παρέα μόνο μεταξύ τους αποδίδεται σε μια μικρή μειοψηφία. Το γεγονός ότι τα παιδιά των μεταναστών έκαναν παρέα με την πλειονοτική ομάδα αποδίδεται στο γεγονός ότι αυτή αποτελούσε πλειονότητα και έτσι «αναγκαστικά» συναναστρεφόταν με αυτήν. Ο διαχωρισμός είναι κάτι το οποίο υποστηρίζει ο συμμετέχων ότι παρατηρείται μετά το σχολείο, όπου τα παιδιά μεταναστών αρχίζουν και δημιουργούν

παρέες ανάλογα με τη χώρα καταγωγής και αυτό αξιολογείται αρνητικά όπως αυτό δηλώνεται με την επιλογή της λέξης «κλίκες» και αντιδιαστέλλεται με την κατάσταση που επικρατούσε στο σχολείο, που χαρακτηρίζεται ως «*μια χαρά ήμασταν*». Στην ερώτηση του ερευνητή για την αντιμετώπιση που είχαν από τους Έλληνες μαθητές, ο ρατσισμός που μπορεί να υπήρχε ορίζεται ως η απόδοση της παραβατικής συμπεριφοράς στην καταγωγή του δράστη, και ο συμμετέχων παραδέχεται ότι ήταν κάτι το υπαρκτό. Σε αντίθεση με το προηγούμενο απόσπασμα εδώ όχι μόνο υπάρχει παραδοχή του ρατσισμού αλλά αυτή τοποθετείται και μέσα στο σχολείο. Βέβαια αυτό σχετίζεται και με το διαφορετικό ταυτοτικό διακύβευμα των ομιλούντων. Ο πρώτη ομιλήτρια ως εκπαιδευτικός μπορεί να χρειάζεται να δικαιολογήσει τόσο τον ρόλο της εκπαίδευσης όσο και τον δικό της σε σχέση με την προσαρμογή των παιδιών των μεταναστών στο ελληνικό σχολείο, πράγμα που δεν ισχύει για τον δεύτερο ομιλητή που είναι φοιτητής.

Το παρακάτω απόσπασμα είναι από την ίδια συνέντευξη. Πριν από αυτό η συζήτηση αφορούσε τον τρόπο που οι ίδιοι οι μετανάστες αντιμετωπίζουν το ελληνικό κράτος και τη ζωή τους εδώ.

Απόσπασμα 4

Ε: Εε, πώς βλέπεις να συνεχίζεται έτσι η συμβίωσή μας και πώς βλέπεις το μέλλον σχετικά με αυτό;

Π: Ε, πιστεύω λογικά πράγμα... τα πράγματα λογικά θα αλλάζουνε... κάποια στιγμή. Θα αφομοιωθούμε όλοι. Και θα τους δεχτούμε και μεις. Αλλά αυτό θα γίνει μέσα από το πέρασμα των κάποιων χρόνων...πέντε... δέκα, δεν ξέρω πόσο...Θα γίνει όμως αυτό το πράγμα.. Και θα γίνει κυρίως από τη...δεύτερη, τρίτη γενιά.. γιατί τα παιδιά ζουν... μεγαλώνουν, πηγαίνουν σχολείο... σε ελληνικά σχολεία. Δηλαδή, αναγκαστικά πρέπει να κάτσουν να αφομοιώσουν τη...και τον χαρακτήρα και τη συμπεριφορά μας.

(Άντρας, Φοιτητής 21 ετών, Δυτική Θεσσαλονίκη).

Στην ερώτηση για το μέλλον της συμβίωσης με τους μετανάστες ο ομιλητής υποστηρίζει ότι κάποια στιγμή θα υπάρξει μια αφομοίωση όλων και ότι μέσα από αυτό οι μετανάστες θα γίνουν αποδεκτοί και από την ελληνική κοινωνία. Βασικός παράγοντας που θα οδηγήσει στην αφομοίωση των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία θεωρείται το σχολείο. Ως αφομοίωση λογίζεται η υιοθέτηση από τους μετανάστες του χαρακτήρα αλλά και της συμπεριφοράς της πλειονοτικής ομάδας των Ελλήνων. Σε σχέση με τη θεωρία επιπολιτισμού βλέπουμε ότι ενώ στο προηγούμενο απόσπασμα υπάρχει αναγνώριση του ρατσισμού στο ελληνικό σχολείο και αρνητική

κρίση του φαινομένου, αυτό συνυπάρχει με την απαίτηση της αφομοίωσης των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία.

Στα παραπάνω αποσπάσματα το σχολείο παρουσιάστηκε ως ένας χώρος που οδηγεί στην ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία. Όπως υποστηρίζει το Διευρυμένο Μοντέλο Σχετικού Επιπολιτισμού (Navas et al., 2005. Navas et al., 2007) είναι σημαντικό να εξετάζουμε τις στρατηγικές επιπολιτισμού που ακολουθούνται στους διαφορετικούς τομείς κοινωνικής δραστηριότητας καθώς μπορεί να παρατηρηθούν σημαντικές διαφοροποιήσεις. Εδώ το σχολείο παρουσιάζεται ως χώρος που νομοτελειακά οδηγεί στην ένταξη είτε γιατί τα παιδιά της πλειονοτικής ομάδας αποδέχονται τα παιδιά αυτά, είτε γιατί είναι ένας χώρος αναγκαστικής συναναστροφής όλων των παιδιών διαφορετικού πολιτισμικού υπόβαθρου, είτε γιατί τα παιδιά των μεταναστών στο σχολείο μαθαίνουν τα βασικά στοιχεία της χώρας υποδοχής, τη νοοτροπία και τις συμπεριφορές ώστε να αφομοιωθούν. Αυτό επίσης που παρουσιάζει ερευνητικό ενδιαφέρον είναι το πού αποδίδονται τα προβλήματα που εμφανίζονται σε τέτοιες καταστάσεις. Όταν υπάρχουν προβλήματα στο σχολείο αυτά συνήθως αποδίδονται στους γονείς, συνήθως δηλαδή σε αιτίες έξω από το σχολείο και έξω από τα ίδια τα παιδιά της πλειονοτικής ομάδας. Από την άλλη πλευρά οι συναναστροφές των παιδιών των μεταναστών μόνο μεταξύ τους αξιολογούνται αρνητικά και για αυτό αποδίδονται στα ίδια τα παιδιά ή ορισμένες φορές στις συνθήκες που δημιουργούνται μετά το σχολείο.

Ένα άλλο ζήτημα που προέκυψε από στις συνεντεύξεις ήταν οι συνέπειες στο ίδιο το σχολείο από την είσοδο των παιδιών των μεταναστών στο ελληνικό σχολείο.

Οι επιπτώσεις της εισόδου των παιδιών των μεταναστών στα σχολεία.

Πριν το απόσπασμα αυτό η συμμετέχουσα αναφερόταν στις αλλαγές που έφερε η μετανάστευση στη γειτονιά της και συγκεκριμένα για την εγκατάσταση των μεταναστών λόγω του χαμηλού κόστους ενοικίασης και αγοράς σπιτιών στη Δυτική Θεσσαλονίκη. Η ίδια είναι μητέρα και έστειλε τα παιδιά της σε σχολείο το οποίο φοιτούσαν και παιδιά μεταναστών.

Απόσπασμα 5

E: E, ποιες αλλαγές έχει φέρει η εγκατάστασή τους εδώ;

Π: E, αλλαγές. Χωρίς να θέλω να φανώ ρατσίστρια. Με τους ανθρώπους δεν έχω τίποτα να χωρίσω, όπως και σε μας έτσι και σ' αυτούς, υπάρχουν οι καλοί και οι κακοί. Είναι αυτοί οι οποίοι συμβάλλουν στην ανάπτυξη και... θέλουν να προχωρήσουν βάση της νοοτροπίας της

δικής μας, είναι και κάποιοι άλλοι οι οποίοι δε συμβάλλουν καθόλου στην ανάπτυξη, δημιουργούν μονίμως προβλήματα.. και.. εμμ.. αχ...Ένα απλό παράδειγμα, ας πούμε, δεν υπάρχουν πολλά σχολεία τα οποία να μπορούν να φιλοξενήσουν παιδιά μεταναστών.

E: Χμ.

Π: Και είναι πολύ σημαντικό και γι' αυτά τα παιδιά γιατί θα μπορέσουν να προχωρήσουν έτσι ώστε να μη σταματήσουν το σχολείο και να πάρουν την παιδεία που πρέπει. Αλλά, από τη μία και από την άλλη να μην πέφτει το επίπεδο στα δημόσια σχολεία τα οποία υπάρχουν στην περιοχή.

E: Μμ.

Π: Γιατί αναγκαστικά όταν ο δάσκαλος θα πρέπει να αφιερώσει κάποιο χρόνο και να ασχοληθεί και μαζί τους και λογικό είναι... ε, πέφτει το επίπεδο, όπως και να 'χει. Τώρα ένα παιδάκι δεν μπορεί να ακούει δέκα φορές τα ίδια πράγματα. Κάποια στιγμή θα τα παρατήσει και αυτό και θα γίνει ένα άτομο...χμ.. μια μονάδα μέσα στον σωρό. Δε θα ξεχωρίσει.

E: Εσείς έχετε παιδιά που πηγαίνουν στο σχολείο..

Π: Ε, ναι η κόρη μου πήγαινε παλιά εκεί, μέχρι και την πέμπτη δημοτικού. Το πρόβλημα ήταν πάρα πολύ έντονο.. Έκανα πολύ προσωπική δουλειά, εγώ μαζί της για να μπορέσει να κάνει το κάτι τις παραπάνω γιατί από το σχολείο δε το βλέπαμε. Και τώρα πλέον είναι σε ιδιωτικό σχολείο.

(Γυναίκα, 34, Υπάλληλος Γραφείου, Δυτική Θεσσαλονίκη).

Η συμμετέχουσα αρχίζει την απάντησή της χρησιμοποιώντας μια *αποποιητική* πρόταση (*χωρίς να θέλω να φανώ ρατσίστρια*). Τέτοιες προτάσεις είναι συνήθεις στον ρατσιστικό λόγο και παρέχουν προστασία στον ομιλώντα / ομιλούσα από το στίγμα της προκατάληψης (Billig et al., 1988. Wetherell & Potter, 1992). Η φράση που χρησιμοποιεί στη συνέχεια (*με τους ανθρώπους αυτούς δεν έχω τίποτα να χωρίσω*) προστατεύει την ομιλήτρια από το *δίλημμα του συμφέροντος* (Edwards & Potter, 1992) αφού παρουσιάζει τον εαυτό της να μην έχει κάποιο ρητορικό συμφέρον να παρουσιάσει τους μετανάστες με ένα συγκεκριμένο τρόπο. Έπειτα χρησιμοποιεί έναν *επιμερισμό* (particularization, Billig, 1985) διαχωρίζοντας «καλούς» από «κακούς» μετανάστες και διασαφηνίζοντας ότι οι πρώτοι ακολουθούν τη «δική μας» νοοτροπία και συμβάλλουν στην ανάπτυξη, ενώ οι δεύτεροι όχι μόνο δε συμβάλουν αλλά επίσης δημιουργούν προβλήματα. Ο *επιμερισμός* αυτός επιτρέπει στον ομιλητή να αποφύγει τις γενικεύσεις που θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως δείγμα προκατάληψης, καθώς δεν είναι εναντίον όλων των μεταναστών αλλά ορισμένων.

Από τη στιγμή που η συνεντευξιαζόμενη εξασφάλισε ρητορικά την προσήλωσή της στη νόρμα κατά της προκατάληψης αρχίζει να μιλά για την κατάσταση στα

σχολεία. Αναγνωρίζει ότι τα παιδιά των μεταναστών πρέπει να αποκτήσουν παιδεία, αλλά από την άλλη δεν πρέπει να πέφτει το επίπεδο του δημόσιου σχολείου. Αυτό είναι κάτι που παρουσιάζεται ντετερμινιστικά, και εξηγείται βάση του (αυξημένου) χρόνου που χρειάζεται να αφιερώσει ο δάσκαλος στη διδασκαλία των μεταναστών μαθητών. Αυτό υποστηρίζεται ότι θα έχει αρνητικές συνέπειες καθώς τα παιδιά (που υπονοείται ότι είναι τα παιδιά ελληνικής καταγωγής) τα παρατούν και «χάνεται» η ατομικότητα τους. Το πραγματικό αποτέλεσμα σε αυτή την κατάσταση είναι ότι η ομιλούσα πήγε την κόρη της σε ιδιωτικό σχολείο. Η λύση που προτείνεται από την αρχή σε αυτή την κατάσταση είναι η ύπαρξη κάποιων σχολείων αποκλειστικά για τα παιδιά μεταναστών.

Το επιχείρημα που χρησιμοποιείται εδώ έχει ενδιαφέρουσες πτυχές σε σχέση με τον ρόλο, πραγματικό και υποθετικό, του σχολείου για την ένταξη των μεταναστών. Καταρχήν αναγνωρίζεται η αναγκαιότητα της εκπαίδευσης των παιδιών των μεταναστών. Από την άλλη η υπάρχουσα δυσλειτουργική κατάσταση οδηγεί de facto σε ένα διαχωρισμό των παιδιών των μεταναστών, καθώς οι Έλληνες γονείς πηγαίνουν τα παιδιά τους σε ιδιωτικά σχολεία, όπου λόγω κόστους δεν φοιτούν τα παιδιά μεταναστών. Για να αποφευχθεί η υπάρχουσα κατάσταση, αυτό που χρειάζεται είναι η δημιουργία αποκλειστικών σχολείων για τους μετανάστες όπου θα τους δίνεται η απαραίτητη παιδεία, ώστε να ενταχθούν στην ελληνική κοινωνία στο μέλλον. Συνεπώς βάση του επιχειρήματος φαίνεται ότι η μελλοντική ένταξη των μεταναστών μπορεί να επιτευχθεί μέσα από το σχολικό τους διαχωρισμό στο παρόν. Αν εξετάσουμε ρητορικά αυτή τη γραμμή βάση των μοντέλων επιπολιτισμού, αυτό θα σήμαινε ότι η στρατηγική του διαχωρισμού στο σχολείο μπορεί να οδηγήσει μετέπειτα στην αφομοίωση / εναρμόνιση των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία. Μια τέτοια πολύπλοκη ρητορική είναι δύσκολο να διερευνηθεί και να αναλυθεί με τις κλίμακες στάσεων που συνήθως χρησιμοποιούνται στη μελέτη του επιπολιτισμού.

Πριν το παρακάτω απόσπασμα η ομιλήτρια αναφερόταν στις σχέσεις που έχουν οι μετανάστες με τους τοπικούς φορείς αλλά και με το δήμο καθώς και στις επαφές που έχουν οι ντόπιοι κάτοικοι με τους μετανάστες και πώς βιώνουν οι ίδιοι την κατάσταση στην Ελλάδα.

Απόσπασμα 6

E: Ποια εικόνα μπορεί να έχουν τελικά για την Ελλάδα;

Π: ότι το βλέπουν ίσως σα μία χώρα... που...σαν τον παράδεισο ας πούμε. Δηλαδή, από κει που είμαστε...από τα χειρότερα πάμε στα καλύτερα. Και τα καλύτερα δεν ξέρω τελικά αν είναι εδώ.

Έτσι; Αλλά...όταν ζήσεις σε κάτι χειρότερο και βρίσκεσαι σε κάτι καλύτερο... φυσικά θα ζητήσεις το καλύτερο, αυτό θα ζητήσεις. Η ας πούμε, δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι βλέπεις ας πούμε...πολλούς Αλβανούς που δεν ξέρω τι τελικά σκοπιμότητα μπορεί να 'χει αυτό το πράγμα...έτσι...αλλά πολλά Αλβανάκια παιδάκια που έρχονται...και είναι πρώτοι μαθητές και όλα αυτά...με τη σημαία...που είναι παραστάτες και αυτά, που μιλάν τόσο καλά την ελληνική γλώσσα, που υπάρχει ας πούμε...θέληση για αυτό που κάνουνε...εεμ ...και παρόλα αυτά...υπάρχουν και πάρα πολλά παιδάκια τα οποία και δουλεύουνε και πηγαίνουνε σχολείο. Δηλαδή, για αυτούς είναι αγώνας για επιβίωση πάνω απ' όλα...και αγώνας για να...ενταχθούν μέσα σε μία χώρα...και σ' ένα ξένο μέρος, γιατί στην ουσία ξένοι είμαστε γι' αυτούς, εε, και να μπορέσουν να κάνουν και αυτοί τη ζωή τους καλύτερα, τη δική τους ζωή. Δηλαδή, εφόσον... βέβαια εντάξει, οι ίδιοι εε θεωρώ, βέβαια και αυτό με τη σημαία που έχει γίνει το πρόβλημα, ότι και εγώ είμαι της άποψης ότι δε θα 'πρεπε να... συμβαίνει...έτσι; Δε σου λέω ότι ο άλλος...δίκαια εφόσον είναι ο καλύτερος ο μαθητής να την κρατήσει...αλλά...υπάρχουν και κάποια όρια. Δηλαδή, μέχρι ένα σημεία όλο. Από κει και πέρα, όμως εφόσον δεν τους δημιουργούμε πρόβλημα (δεν ακούγεται) το πιθανότερο είναι ότι δε δημιουργούσαν και αυτοί πρόβλημα σε μας, παρόλο που υπάρχει υπερπληθώρα πλέον...και εμένα με ενοχλεί αυτό το γεγονός στη Θεσσαλονίκη...

(Γυναίκα, 26, Λογίστρια, Ανατολική Θεσσαλονίκη).

Στο παραπάνω απόσπασμα η ομιλήτρια απαντά στην ερώτηση του ερευνητή σχετικά με την εικόνα που μπορεί να έχουν οι μετανάστες για την Ελλάδα. Το επιχείρημα που ακολουθεί είναι ότι οι μετανάστες έρχονται σε έναν τόπο που ήταν καλύτερος από αυτόν που άφησαν. Στη συνέχεια εστιάζεται σε μια συγκεκριμένη ομάδα μεταναστών, τους Αλβανούς, χρησιμοποιώντας μια *ακραία διατύπωση* (Πολλούς Αλβανούς, πολλά Αλβανάκια, Pomerantz, 1986), για να περιγράψει την σχολική τους επιτυχία ως ένα γενικό κανόνα. Βέβαια στην αρχή του επιχειρήματος υποστηρίζει ότι η επιτυχία αυτή μπορεί να έχει κάποιες κρυφές σκοπιμότητες τις οποίες δε διευκρινίζει. Η επιτυχία των παιδιών των Αλβανών στο σχολείο δίνεται με μια *λίστα τριών σημείων* (Jefferson, 1990) (είναι πρώτοι μαθητές, που μιλάν τόσο καλά την ελληνική γλώσσα, που υπάρχει ας πούμε...θέληση για αυτό που κάνουνε). Αναγνωρίζεται ότι η σχολική επιτυχία των παιδιών αυτών είναι κάτι που έρχεται μέσα από δυσκολίες, καθώς σύμφωνα με τη συμμετέχουσα πολλά από αυτά δουλεύουν, ενώ η προσπάθεια για σχολική επιτυχία και ένταξη χαρακτηρίζεται με παραστατικό τρόπο ως αγώνας. Συνολικά κατασκευάζεται μια σχεδόν «ηρωική» εικόνα των παιδιών αυτών. Στη συνέχεια όμως η εικόνα αυτή μετριάζεται, καθώς, όπως και στην αρχή η ίδια, υιοθετεί ότι αυτό μπορεί να κρύβει σκοπιμότητες,

υποστηρίζει ότι, στο θέμα της σημαίας και στο ποιος θα έπρεπε να τη φέρει στις επίσημες εκδηλώσεις, είναι ένα ζήτημα στο οποίο πρέπει να μουν όρια, τα οποία βέβαια δε διευκρινίζονται, ενώ επίσης αναφέρει και το θέμα της μεγάλης παρουσίας μεταναστών στην πόλη της χρησιμοποιώντας μια *ακραία διατύπωση (υπερπληθώρα)*.

Στο παραπάνω απόσπασμα μπορεί να υποστηριχθεί ότι παρουσιάζεται ένα ιδεολογικό δίλημμα. Από τη μια πλευρά η προσπάθεια των Αλβανών μαθητών να ενταχθούν στην ελληνική κοινωνία εξιδανικεύεται, ενώ από την άλλη υπάρχουν αντιρρήσεις για το αν θα έπρεπε να φέρουν τη σημαία στις σχολικές γιορτές και δυσφορία για τον μεγάλο πληθυσμό τους στη Θεσσαλονίκη. Η ανάγκη ένταξης των μεταναστών είναι κατανοητή, όπως και οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν. Έτσι η νόρμα κατά της προκατάληψης γίνεται αποδεκτή από την ομιλούσα. Όμως στο τι δικαιώματα μπορούν να έχουν πρέπει να μουν κάποια όρια. Σύμφωνα με τους Billig et al. (1988) αυτή η αντίφαση οφείλεται στις εγγενείς αντιφάσεις της σύγχρονης ιδεολογίας του φιλελευθερισμού. Από τη μια πλευρά τα δικαιώματα των μειονοτήτων και ιδιαίτερα των παιδιών πρέπει να γίνονται σεβαστά, από την άλλη πλευρά όμως μέσα στα πλαίσια των εθνών-κρατών ο πολίτης διαχωρίζεται από τον «ξένο» και του αποδίδονται περισσότερα δικαιώματα. Από τα παραπάνω συνάγεται ότι είναι δυνατό να υποστηρίζονται στρατηγικές επιπολιτισμού για την ομαλή ένταξη των μεταναστών σε μια κοινωνία, ενώ παράλληλα να υποστηρίζονται και πολιτικές περιορισμού των δικαιωμάτων που μπορούν να απολαμβάνουν οι μετανάστες. Οι αντιθέσεις αυτές δεν είναι εύκολο ούτε να αναγνωριστούν αλλά και ούτε να εξηγηθούν με τις κλίμακες στάσεων που συνήθως χρησιμοποιούνται στις περισσότερες μελέτες επιπολιτισμού.

ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Στο άρθρο αυτό έγινε μια προσπάθεια να εξεταστούν οι κατασκευές του επιπολιτισμού που υιοθετεί η πλειονοτική ομάδα των Ελλήνων αναφορικά με την ένταξη των παιδιών των μεταναστών μέσα στο σχολείο. Τόσο το μοντέλο επιπολιτισμού του Berry όσο και τα μοντέλα που εμπνεύστηκαν από αυτό υποστηρίζουν την αναγκαιότητα να εξετάζονται οι στρατηγικές / στάσεις επιπολιτισμού της πλειονοτικής ομάδας καθώς σε μεγάλο βαθμό θα καθορίσουν τις επιλογές επιπολιτισμού που θα μπορεί να ακολουθήσει η ομάδα των μεταναστών (Bourhis, et al., 1997. Piontkowski, et al., 2002. Rohmann, et al., 2006. Rohmann, et al., 2008. Zagefka & Brown, 2002). Επίσης καθώς το Διευρυμένο Μοντέλο Σχετικού Επιπολιτισμού (Navas, et al., 2005. Navas, et al., 2007) υποστηρίζει ότι σε

διαφορετικούς τομείς της κοινωνικής δραστηριότητας οι εμπλεκόμενες ομάδες μπορεί να ευνοούν διαφορετικές στρατηγικές / στάσεις επιπολιτισμού, το άρθρο αυτό εστιάστηκε στο ζήτημα της συμμετοχής στο σχολείο των παιδιών των μεταναστών. Τα δεδομένα που συλλέχθηκαν με τη μέθοδο των συνεντεύξεων και αναλύθηκαν βάσει της ανάλυσης λόγου επιτρέπουν την ανάλυση των νοημάτων που αποδίδουν οι συμμετέχοντες στη διαδικασία επιπολιτισμού αλλά και στην αναγνώριση πιθανών αντιφάσεων.

Στα αποσπάσματα που παρουσιάστηκαν παραπάνω το σχολείο συνήθως παρουσιαζόταν ως ένας χώρος που με ένα «φυσικό», σχεδόν νομοτελειακό τρόπο συντελεί στην ένταξη των μαθητών⁶. Οι όποιες αρνητικές συμπεριφορές παρουσιάστηκαν ως να προέρχονται έξω από το σχολείο ή να λαμβάνουν χώρα μετά το σχολείο. Φυσικά αυτό αποτελεί μια πτυχή μόνο των επιχειρημάτων. Ορισμένες φορές στα ίδια τα επιχειρήματα τα παιδιά των μεταναστών παρουσιαζόταν να επιλέγουν μόνα τους τη στρατηγική του διαχωρισμού. Επίσης ορισμένες φορές η συμμετοχή των παιδιών των μεταναστών στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα θεωρούνταν ότι δημιουργεί προβλήματα στο «επίπεδο» σπουδών του σχολείου. Ενώ αναγνωριζόταν η ανάγκη παροχής εκπαίδευσης στους μετανάστες, υποστηριζόταν ότι αυτό μπορεί να γίνει σε κάποια ειδικά σχολεία και έτσι η μελλοντική τους ένταξη στην ελληνική κοινωνία περνούσε μέσα από τον τωρινό τους διαχωρισμό. Άλλες φορές η προσπάθεια των παιδιών των μεταναστών να ενταχθούν στην ελληνική κοινωνία εξιδανικεύονταν και αποκτούσε μια «ηρωική» διάσταση καθώς θεωρούνταν ότι ακολουθούσαν μια αρκετά δύσκολη πορεία. Σε ορισμένες από αυτές τις περιπτώσεις όμως ταυτόχρονα με την εικόνα αυτή διατυπωνόταν απόψεις σχετικά με τον βαθμό ένταξης που θα μπορούσε να επιτευχθεί και το όρια των δικαιωμάτων που μπορούν να έχουν οι μετανάστες. Οι αντιφάσεις αυτές δεν είναι εύκολο να διαγνωσθούν με τα μοντέλα επιπολιτισμού που βασίζονται σε κλίμακες στάσεων όπως του Berry, καθώς δεν μπορούν να εξηγήσουν τη μεταβλητότητα που μπορεί να έχει ο λόγος των ανθρώπων.

Οι αντιφάσεις αυτές εν πολλοίς φαίνεται να αντικατοπτρίζουν εγγενείς αντιφάσεις που ενυπάρχουν στην ίδια την ιδεολογία του φιλελευθερισμού, που

⁶ Αυτή η γραμμή επιχειρηματολογίας φαίνεται να απηχεί μια βασική παραδοχή της επίσημης ελληνικής ιστοριογραφίας, σύμφωνα με την οποία ο ελληνικός πολιτισμός παρουσιάζεται ως ικανός να αφομοιώνει τις επιδράσεις άλλων πολιτισμών παραμένοντας αναλλοίωτος (Βερέμης, 1983. Σκοπετέα, 1988. Τσουκαλάς, 1994). Η παραδοχή αυτή εξακολουθεί να αποτελεί τη ραχοκοκαλιά του τρόπου που γράφεται η ελληνική ιστορία ειδικά σε σχέση με τα σχολικά εγχειρίδια ιστορίας (Λιάκος, 1994. Στάθης, 1994).

άρχισε να διαμορφώνεται από την εποχή του Διαφωτισμού. Αυτή έχει οδηγήσει στη νόρμα κατά της προκατάληψης στην εποχή μας όπου αναγνωρίζονται τα δικαιώματα των μειονοτήτων και όποιος διατυπώνει αρνητικές απόψεις για αυτές στιγματίζεται ως ρατσιστής (Billig et al., 1988. Wetherell & Potter, 1992)⁷. Από την άλλη πλευρά όμως τα δικαιώματα αυτά τα διασφαλίζουν εθνικά συντάγματα που παράλληλα διαχωρίζουν πολίτες από «ξένους» και δίνουν έμφαση κυρίως στα δικαιώματα των πρώτων. Έτσι ορισμένες φορές θετικές απόψεις για τους μετανάστες μπορεί να συνυπάρχουν με απόψεις που υποστηρίζουν τον περιορισμό των δικαιωμάτων τους, ή θετικές απόψεις για τον επιπολιτισμό των μεταναστών μπορεί να συνυπάρχουν με στρατηγικές ή απόψεις εναντίον της μετανάστευσης. Αυτό οδηγεί και σε μια μεθοδολογική διαπίστωση. Οι αντιφάσεις αυτές είναι δύσκολο να διαπιστωθούν με τις τόσο διαδεδομένες τεχνικές των κλιμάκων στάσεων (Chirkov, 2009). Η θεωρία των Ιδεολογικών Διλημμάτων και η Ανάλυση Λόγου προτείνουν την εξέταση του λόγου ως κύριου φορέα των νοημάτων όπως αυτά αναπαράγονται και γίνονται αντικείμενα διαπραγμάτευσης μέσα στα πολιτισμικά τους πλαίσια. Στις θεωρήσεις αυτές ο λόγος δε θεωρείται ως ο δρόμος που ανακαλύπτει βαθύτερες γνωσιακές δομές, αλλά αποτελεί θέμα εξέτασης ο ίδιος. Αυτό επιτρέπει την εξέταση των λειτουργιών που επιτελεί ο λόγος σε μικροκοινωνικό επίπεδο αλλά και την ανάλυση των μακροκοινωνικών επιδράσεων που μπορεί να έχει.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η έρευνα συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση- ΕΚΤ και από Εθνικούς Πόρους. Ο συγγραφέας θα ήθελε να εκφράσει τις θερμές του ευχαριστίες στους δύο ανώνυμους κριτές και στη Λία Φίγγου για τα χρήσιμα σχόλια τους.

⁷ Φυσικά μπορεί να αναρωτηθεί κανείς κατά πόσο στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία όπου ακροδεξιά κόμματα φαίνεται να κερδίζουν ευρύτερη υποστήριξη η νόρμα αυτή είναι ισχυρή. Ακόμη όμως και σε αυτό το άκρο του πολιτικού φάσματος δεν υπάρχει μια γενικευμένη ρητορική κατά των μεταναστών, αλλά συνήθως μια ρητορική που αφορά τους μετανάστες που ζουν παράνομα στην Ελλάδα. Όμως και σε αυτήν την περίπτωση η ρητορική αυτή προσπαθεί να βασιστεί σε «λογικά» επιχειρήματα σχετικά με τα προβλήματα που δημιουργεί η παράνομη μετανάστευση στην Ελλάδα, και μπορεί να βασίζονται σε προκείμενες που αντλούν από πολιτειακές εννοιοδοτήσεις της ελληνικής εθνικής ταυτότητας και όχι μόνο ή τόσο σε εθνοτικές (βλ. Σαπουντζής, υπό προετοιμασία).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Baldwin- Edwards, M. (2004). *Στατιστικά δεδομένα για τους μετανάστες στην Ελλάδα: Αναλυτική μελέτη για τα διαθέσιμα στοιχεία και προτάσεις για τη συμμόρφωση με τα standards της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. Ερευνητική Έκθεση για το Ι.Μ.Ε.Π.Ο.
- Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 46(1), 5-34.
- Berry, J. W. (2001). A psychology of immigration. *Journal of Social Issues*, 57(3), 615-631.
- Berry, J. W. (2003). Conceptual approaches to acculturation. In K. M. Chun, P. B. Organista & G. Marin (Eds), *Acculturation: Advances in Theory, Measurement and Applied Research* (pp. 17-37). Washington, DC, US: American Psychological Association.
- Berry, J. W. (2005). Acculturation: Living successfully in two cultures. *International Journal of Intercultural Relations*, 29, 697- 712.
- Berry, J. W. (2006). Mutual attitudes among immigrants and ethnocultural groups in Canada. *International Journal of Intercultural Relations*, 30, 719-734.
- Berry, J. W. (2008). Globalization and acculturation. *International Journal of Intercultural Relations*, 32, 328-336.
- Berry, J. W., & Kalin, R. (1995). Multicultural and ethnic attitudes in Canada: An overview of the 1991 national survey. *Canadian Journal of Behavioral Sciences*, 27, 301-320.
- Bhatia, S., & Ram, A. (2009). Theorizing identity in transnational and diaspora cultures: A critical approach to acculturation. *International Journal of Intercultural Relations*, 33, 140-149.
- Billig, M. (1985). Prejudice, categorization and particularization: From a perceptual to a rhetorical approach. *European Journal of Social Psychology*, 15, 79-103.
- Billig, M. (1987). *Arguing and thinking: a rhetorical approach to social psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Billig, M., Condor, S., Edwards, D., Gane, M., Middleton, M., & Radley, A.R. (1988). *Ideological Dilemmas: A Social Psychology of Everyday Thinking*. London: Sage.
- Bourhis, R. Y., Moise, L. C., Perreault, S., & Senecal, S. (1997). Towards an Interactive Acculturation Model: A social psychological approach. *International Journal of Psychology*, 32(6), 369-386.

- Βερέμης, Θ. (1983). Κράτος και έθνος στην Ελλάδα, 1821-1912. Στο Δ. Γ. Τσαούσης (Επ. Εκδ.), *Ελληνισμός, Ελληνικότητα: Ιδεολογικοί και βιοματικοί άξονες της νεοελληνικής κοινωνίας* (σελ. 59-68). Αθήνα: Εστία.
- Chirkov, V. (2009). Critical psychology of acculturation: What do we study and how do we study it when we investigate acculturation? *International Journal of Intercultural Relations*, 33, 94-105.
- Dandy, J., & Pe-Pua, R. (2010). Attitudes to multiculturalism, immigration and cultural diversity: Comparison of dominant and non-dominant groups in three Australian states. *International Journal of Intercultural Relations*, 34, 34-46.
- Edwards, D. (1997). *Discourse and Cognition*. London: Sage Publications.
- Edwards, D., & Potter, J. (1992). *Discursive Psychology*. London: Sage Publications.
- Ευρωβαρόμετρο 71 (2009). Η κοινή γνώμη στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Ανακτήθηκε από http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb71/eb71_el_el_nat.pdf.
- Fairclough, N. (2000). *New labour, new language?* London: Routledge.
- Figgou, L., Sapountzis, A., Bozatzis, N., Gardikiotis, A., & Pantazis, P. (2011). Constructing the stereotype of immigrants' criminality: Accounts of fear and risk in talk about immigration to Greece. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 21(2), 164-177.
- Gropas, R., & Triandafyllidou, A. (2011). Greek education policy and the challenge of migration: An 'intercultural' view of assimilation. *Race, Ethnicity & Education*, 14(3), 399-419.
- Jefferson, G. (1990). List construction as a task and interactional resource. In G. Psathas (Ed.), *Interactional Competence* (pp. 63-93). Washington DC: University Press of America.
- Kosic, A., Mannetti, L., & Sam, D. L. (2005). The role of majority attitudes towards out-group in the perception of the acculturation strategies of immigrants. *International Journal of Intercultural Relations*, 29, 273-288.
- Λιάκος, Α. (1994). Εθνική ιδεολογία και εθνικισμός. Προβλήματα ανάγνωσης. Στο *Εθνική συνείδηση και ιστορική παιδεία*, Σεμινάριο 17 (σελ. 28-37). Αθήνα: Πανελλήνια Ένωση Φιλολόγων.
- Maroukis, T. (2008). *Undocumented migration. Counting the uncountable. Data and Trends across Europe*. Country report for the research project Clandestino.
- Maroukis, T. (2012). *The number of irregular immigrants in Greece at the end of 2010 and 2011*. ELIAMEP Briefing Notes.

- Moscovici, S. (1982). The coming era of social representations. In J.-P. Codol & J.P. Leyens (Eds.), *Cognitive Analysis for Social Behaviour* (pp. 115-150). The Hague: Martinus Nijhoff.
- Moscovici, S. (1984). The phenomenon of social representations. In R. M. Farr & S. Moscovici (Eds.), *Social Representations* (pp. 3-70). Cambridge: Cambridge University Press.
- Μπεζεβέγκης, Η., & Παυλόπουλος, Β. (2008). Στρατηγικές επιπολιτισμού και προσαρμογή των μεταναστών. Στο Τζ. Καβουνίδη, Β. Καρύδης, Η. Νικολακοπούλου-Στεφάνου & Μ. -Γ. Α. Στυλιανούδη (Επ. Εκδ.), *Μετανάστευση στην Ελλάδα: Εμπειρίες- Πολιτικές- Προοπτικές* (Τόμος Β΄ σελ. 142-161). Αθήνα: ΙΜΕΠΟ.
- Μπεζεβέγκης Η., Παυλόπουλος Β., & Γεωργαντή Κ. (2010). *Εθνοτική ταυτότητα και ψυχοκοινωνική προσαρμογή: Μια εμπειρική έρευνα σε εφήβους μετανάστες δεύτερης γενιάς*. Αθήνα: Τομέας Ψυχολογίας, Τμήμα Φιλοσοφίας, Παιδαγωγικής και Ψυχολογίας, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών/Ινστιτούτο Μεταναστευτικής Πολιτικής (ΙΜΕΠΟ).
- Navas, M., García, M. C., Sánchez, J., Rojas, A. J., Pumares, P., & Fernández, J. S. (2005). Relative Acculturation Extended Model (RAEM): New contributions with regard to the study of acculturation. *International Journal of Intercultural Relations*, 29, 21-37.
- Navas, M., Rojas, A. J., García, M. C., & Pumares, P. (2007). Acculturation strategies and attitudes according to the Relative Acculturation Extended Model (RAEM): The perspectives of natives versus immigrants. *International Journal of Intercultural Relations*, 31, 67-86.
- Piontkowski, U., Rohmann, A., & Florack, A. (2002). Concordance of acculturation attitudes and perceived threat. *Group Processes and intergroup Relation*, 5, 221-232.
- Pomerantz, A. (1986). Extreme case formulations: A new way of legitimating claims. *Human Studies*, 9, 219-230.
- Potter, J. (1996). *Representing Reality: discourse, rhetoric and social construction*. London: Sage Publications.
- Potter, J. (2005). Στάσεις, κοινωνικές αναπαραστάσεις και η διά/του λόγου ψυχολογία. Στο Μ. Wetherell (Επ. Εκδ.), *Ταυτότητες, ομάδες και κοινωνικά ζητήματα* (σελ. 175-252). Αθήνα: Μεταίχμιο.

- Potter, J., & Wetherell, M. (1987). *Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and behaviour*. London: Sage.
- Potter, J., & Wetherell, M. (1988) Accomplishing attitudes: Fact and evaluation in racist discourse. *Text*, 8, 51-68.
- Παυλόπουλος, Β., Ντάλλα, Μ., Καλογήρου, Σ., Θεοδώρου, Ρ., Μαρκούση, Δ., & Μόττη-Στεφάνιδη, Φ. (2009). Επιπολιτισμός και προσαρμογή μεταναστών εφήβων στο σχολικό πλαίσιο. *Ψυχολογία*, 16(3), 402-424.
- Rohmann, A., Florack, A., & Piontkowski, U. (2006). The role of discordant acculturation attitudes in perceived threat: An analysis of host and immigrants attitudes in Germany. *International Journal of Intercultural Relations*, 30, 683-702.
- Rohmann, A., Piontkowski, U., & von Randenborgh, A. (2008). When attitudes do not fit: Discordance of acculturation attitudes as an antecedent of intergroup threat. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34(3), 337-352.
- Sapountzis, A., Figgou, L., Pantazis, P., Laskaridis, G., Papastavrou, D., Bozatzis, N., & Gardikiotis, A. (2006). Immigration and European integration in Greece: Greek national identity and the "Other Within". *Westminster Papers in Communication and Culture*, 3(3), 24-47.
- Schnapper, D. (2008). *Η κοινωνική ενσωμάτωση. Μια σύγχρονη προσέγγιση*. Αθήνα: Κριτική.
- Σαπουντζής, Α. (υπό κρίση). Η πολιτεϊότητα ως ρητορικό εφόδιο κατά της μετανάστευσης στο λόγο για την απόδοση ιθαγένειας στους μετανάστες: Η περίπτωση της εφημερίδας Α1. *Ψυχολογία*.
- Σκοπετέα, Ε. (1988). *Το 'Πρότυπο Βασίλειο' και η Μεγάλη Ιδέα*. Αθήνα: Πολύτυπο.
- Στάθης, Π. (1994). Όψεις της διαμόρφωσης της Ελληνικής ιστοριογραφίας στην Ελλάδα τον 19^ο αιώνα. Η συμβολή των καθηγητών ιστορίας του Πανεπιστημίου Αθηνών. Στο *Εθνική συνείδηση και ιστορική παιδεία*, Σεμινάριο 17 (σελ. 100-117). Αθήνα: Πανελλήνια Ένωση Φιλολόγων.
- Tzanelli, R. (2006). "Not My Flag!" Citizenship and nationhood in the margins of Europe (Greece, October 2000/2003). *Ethnic and Racial Studies*, 29(1), 27-49.
- Τσουκαλάς, Κ. (1994). Ιστορία, μύθοι, χρησιμοί: Η αφήγηση της Ελληνικής συνέχειας. Πρακτικά συμποσίου *Κράτος-Εθνος-Εθνικισμός* (σελ. 287-303). Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας.

- Wetherell, M., & Potter, J. (1992). *Mapping the language of Racism: Discourse and the Legitimation of Exploitation*. Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf.
- Zagefka, H., & Brown, R. (2002). The relationship between acculturation strategies, relative fit and intergroup relations: Immigrant-majority relations in Germany. *European Journal of Social Psychology*, 32, 171-188.
- Zick, A., Wagner, U., van Dick, R., & Petzel, T. (2001). Acculturation and prejudice in Germany: Majority and minority Perspectives. *Journal of Social Issues*, 57(3), 541-557.

Ideological dilemmas on the acculturation of immigrants' children in the context of the Greek school

Antonis Sapountzis

Department of Education Sciences in Pre-School Age, Democritus University of Thrace

Abstract

The study of the cultural adaptation of immigrants is an integral piece of socio-psychological research due to the movement of populations especially in the Western world. Berry's model constitutes a basic tool in this attempt, focusing on the acculturation attitudes / strategies that cultural groups that get in contact follow. In recent years emphasis is also placed on the acculturation strategies that the majority group of the host country supports, since it is argued that they play a crucial role in the attitudes / strategies that the immigrants will follow in the specific country. The present article following a discourse analytic approach examines the way the majority Greek group talks about the acculturation of immigrants' children in the school context. The basic argument is that the dominant acculturation model following the positivistic attitude paradigm which argues that people choose certain attitudes / strategies of acculturation, cannot diagnose and analyze possible contradictions that may be present in peoples' discourse who talk about the acculturation of immigrant's children.

Key words: Discourse analysis, Cultural adaptation, Acculturation attitudes / strategies.

Contact: Antonis Sapountzis, Nea Chili, Alexandroupoli, 68100. Tel.: 00302541030087. Fax: 00302541030050. E-mail: ansapoun@psed.duth.gr, a_sapountzis@hotmail.com.